

О. В. Степанко,
начальник відділу матеріального забезпечення
Національного університету цивільного захисту України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано чинну систему нормативно-правових актів, прийнятих для забезпечення функціонування гуманітарної сфери в Україні, та визначено проблеми, які стримують її розвиток. У статті запропоновано напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення цієї сфери діяльності.

Ключові слова: гуманітарна сфера, державна гуманітарна політика, нормативно-правове забезпечення, українська національна ідея, культура, освіта, державно-релігійні відносини.

Сьогодні Українська держава, як зазначив Президент України В. Ф. Янукович, потребує нової гуманітарної політики, орієнтованої на максимальне розкриття потенціалу кожної людини, створення гідних умов для реалізації всіх її інтелектуальних і творчих можливостей [11, с. 27]. Окрім того, першочергова увага держави має приділятися освіті, поліпшенню здоров'я громадян, формуванню здорового способу життя, створенню умов для підвищення трудової та творчої активності.

Слід зазначити, що формування нової гуманітарної політики вимагає вироблення сукупності нових сформованих і законодавчо закріплених цілей, завдань, функцій, інтересів, якими мають керуватися органи державної влади при здійсненні управління гуманітарною сферою. Але сьогодні практична діяльність політичних суб'єктів і органів державної влади спрямована на реалізацію виробленого раніше політичного курсу та досягнення раніше поставлених політичних цілей. Отже, виникає потреба у проведенні аналізу чинної системи нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток гуманітарної сфери, на предмет їх відповідності вирішенню реальних проблем у цій сфері та визначенні конкретних напрямів її вдосконалення та розвитку.

Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблематики свідчить про те, що з боку державних діячів, науковців та громадськості значно

підвищилася зацікавленість щодо вивчення сучасного стану гуманітарної сфери. Це підтверджується великою кількістю публікацій у спеціальній та науковій літературі (В. Андрущенко, В. Бех, К. Бондаренко, С. Борисевич, В. Бульба, В. Дзоз, С. Здіорук, С. Кіндзерський, В. Кремень, В. Малиновський, Н. Малиш, А. Меляков, С. Овчаренко, П. Петровський, В. Пироженко, Ю. Рубан, В. Скурагівський, М. Степико, В. Трощинський, С. Чукут та ін.), в якій розглядається стан і тенденції розвитку гуманітарної сфери в Україні, відзначаються здобутки й проблеми її функціонування. Разом із тим на сторінках наукових видань Національного інституту стратегічних досліджень у рубриці «Аналітичні матеріали» регулярно висвітлюються результати проведених досліджень з реалізації державної політики в гуманітарній сфері та на основі критичного огляду наявної ситуації робляться висновки та пропозиції щодо подальшого розвитку цієї сфери.

На жаль, поза увагою дослідників залишається сучасний стан нормативно-правової форми управлінської діяльності в гуманітарній сфері, що створює організаційно-правове забезпечення досягнення поставленої мети. Перш за все це стосується форм встановлення норм права на вищому рівні державного управління, які мають найвищу юридичну силу.

Мета статті – проаналізувати чинну систему нормативно-правових актів, прийнятих та виданих у гуманітарній сфері, визначити проблеми, які стримують розвиток цієї сфери, та запропонувати конкретні напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення даної сфери діяльності.

Формування державної політики у будь-якій сфері діяльності має починатися з чітко сформульованого державного бачення майбутнього (ідеал, ідея, ідеологія), визначення цілей (довгострокових, середньострокових, короткострокових), реалізації політики відповідно до зазначених термінів тощо [1, с. 144-145]. Цілі вітчизняної державної політики викладено в Конституції України, яка має найвищу юридичну силу та на основі якої приймаються закони й інші нормативно-правові акти.

У гуманітарній сфері будь-якої держави найвищою цінністю є людина, її життя та всебічний розвиток. У другому розділі Конституції України визначено права і свободи людини, крім того, у загальних засадах Основного Закону зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, за яку вона відповідає перед людиною [6, ст. 3]. Таким чином, в Україні проголошено основний принцип гуманітарного розвитку – людиноцентризм як система поглядів, що визначає цінність людини та її можливості.

Однак ми погоджуємося з думкою П. Петровського, що сьогодні в українському суспільстві досить гостро стоїть проблема забезпечення основних прав і свобод людини, а її вирішення вимагає більш глибокого теоретичного осмислення зв'язку політики й права [12].

Слід зазначити, що опорні концептуальні положення стосовно бажаного і можливого майбутнього розвитку гуманітарної сфери в Україні мають бути визначені в таких державних документах, як стратегія (детальний всеохоплюючий довгостроковий курс розвитку, спрямований на перспективу з метою реалізації цілей [8, с. 201-202]) та концепція (документ, що розробляється державними органами з метою визначення основних засад (напрямів, пріоритетів) реалізації державної політики у відповідній сфері, якою передбачаються заходи із вирішення конкретної проблеми [8, с. 97]). На жаль, можна констатувати, що в Україні й досі не вироблено цих важливих для розвитку гуманітарної сфери документів. Утім сьогодні є певні зрушення в цьому напрямку, а саме є вольове політичне рішення глави держави щодо вироблення Стратегії гуманітарного розвитку [19].

Стосовно розробки концепції, то цей процес в Україні було розпочато ще 2000 р. Тоді, відповідно до Розпорядження Президента України [13], був затверджений персональний склад Комісії з розроблення Концепції розвитку гуманітарної сфери України з 26 осіб, куди увійшли представники центральних органів державної виконавчої влади, народні депутати, науковці, діячі культури.

Пізніше, у 2002 р., відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України [15] було утворено нову робочу групу з розроблення проекту Концепції, персональний склад якої збільшили до 36 осіб. Щоправда у 2005 р. це розпорядження втратило чинність. Як справедливо зазначають В. Бульба і А. Меляков, діяльність цих створених груп була малопомітною та не продуктивною здебільшого через політичні причини [1].

Зауважимо, що сьогодні в українському інформаційному просторі можна ознайомитись із запропонованими проектами Концепції гуманітарного розвитку, які розробили провідні установи країни (табл. 1).

Таблиця 1

Проекти Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.

<i>Назва провідної установи</i>	<i>Рік видання</i>	<i>Зміст</i>
Національний інститут стратегічних досліджень [9]	2008	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступ 2. Формування нової якості життя 3. Формування суспільства знань 4. Людина і держава 5. Механізми реалізації Концепції 6. Глосарій
Національний інститут стратегічних досліджень [8]	2009	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проблеми, на розв'язання яких спрямована Концепція 2. Принципи та пріоритети гуманітарного розвитку України 3. Формування нової якості життя 4. Формування суспільства знань 5. Людина і держава 6. Механізми реалізації Концепції 7. Механізм моніторингу, оцінки та удосконалення дій з реалізації Концепції 8. Очікуванні результати

Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України [7]	2011	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стан гуманітарного розвитку України 2. Цінності, принципи і пріоритети гуманітарного розвитку 3. Основні напрями гуманітарного розвитку 4. Механізми реалізації гуманітарної політики 5. Очікуванні результати
---	------	---

У результаті ознайомлення зі змістом і текстом запропонованих проєктів концепцій можна стверджувати, що документ, підготовлений НАН України, містить спосіб трактування процесів і явищ у гуманітарній сфері країни, визначає основні концептуальні засади (цінності, принципи, пріоритети, напрями) та форму провідного ідейного задуму при формуванні державної політики. Цей документ, на нашу думку, має той ідейний задум, який надасть можливість визначити стратегію дій у здійсненні реформ, програм, планів на національному рівні. Отже, найголовнішим завданням сьогодні для держави є прийняття концептуальних положень гуманітарного розвитку на довгостроковий період.

Питання гуманітарного розвитку не залишаються поза увагою Президента України. У квітні 2010 р. за його ініціативи було створено Громадську гуманітарну раду як консультативно-дорадчий орган при Президентові України [13], який він особисто й очолив. Аналогічні ради мають бути створені при Раді Міністрів АР Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях. Таким чином, на вищому й регіональному рівнях був створений орган, який має сприяти виробленню гуманітарної політики в державі.

Сьогодні в Україні людина та її інтелект є головним ресурсом конкурентоспроможності держави. Тому роль держави полягає у створенні гідних умов для розвитку творчості, стимулюванні та гарантуванні престижу інтелектуальної праці.

Гуманітарна сфера, як справедливо зазначив С. Здіорук, пов'язана з реалізацією в основному духовного потенціалу людської особистості, який в узагальненому вигляді концентрується навколо трьох фундаментальних інтенцій індивіда – до прекрасного, істини та добра [2, с. 13]. Автор умовно виділяє три масштабні горизонти: культурний, освітянський, релігійний.

На думку Ю. Рубан, завдання держави і демократії сьогодні – подбати про українськість: зміцнювати державний статус української мови, розкривати колосальний потенціал української культури [17, с. 5]. Вчений стверджує, що потрібно поставити культуру в центрі всіх зв'язків між суспільством і державою, між політикою і економікою. Саме це і є справжнім європейським ключем до єдності.

Слід зазначити, що вітчизняна законодавча та нормативно-правова база в галузі культури досі перебуває в стадії формування й вдосконалення. У складній ситуації залишаються вітчизняна книговидавнича галузь (низькі обсяги книговидавничої продукції), кіновиробництво (залежність від державного фінансування), театральне мистецтво (з порушеннями здійснюється використання коштів державного бюджету на фінансову підтримку національних театрів) [18, с. 370–373]. Крім того, низькі обсяги споживання населенням культурної продукції та послуг значною мірою зумовлені руйнацією мережі культурної інфраструктури у малих містах і селах. Зауважимо, що бюджетне фінансування нездатне покрити наявні потреби розвитку культури і мистецтва, відтак потрібно створити умови для розвитку диверсифікації джерел фінансування, розробити комплексну цільову програму сприяння конкурентоспроможності національної культури. Крім того, потрібно удосконалити вітчизняне законодавство щодо здійснення благодійної діяльності, а також на нормативно-правовому рівні закріпити визначення національного культурного продукту, забезпечити статистичний моніторинг виробництва, імпорту та експорту культурних товарів.

Одним із головних чинників об'єднання країни на основі сучасних

цінностей і цільових орієнтирів є освітня політика. Нормативно-правова база освітньої сфери була сформована до 2002 р., однак вже не відповідає актуальним завданням розвитку вітчизняного суспільства як суспільства знань. Відтак чинна система законодавчих актів давно потребують перегляду, крім того, ця система має бути доповнена новими законодавчими актами, потреба в яких давно назріла. Зокрема необхідно розробити й невідкладно прийняти закони «Про освіту дорослих», «Про національну систему кваліфікацій» та «Про професійне навчання та підтвердження кваліфікації працівників на виробництві» [5, с. 42]. Також має бути створена законодавча база для стимулювання приватних інвестицій в освіту, запровадження в цій сфері державно-приватного партнерства, диверсифікації джерел фінансування вищих і професійно-технічних навчальних закладів.

Відповідно до ст. 35 Конституції України, кожен має право на свободу світогляду і віросповідання [6]. Здатність держави гарантувати вище названі свободи є мірилом її правового статусу, демократичності, поваги прав людини і громадянина. У практичній площині функціонує політико-правовий механізм упорядкування взаємин між державними структурами та релігійними інституціями. Щоправда, слід відмітити, що Закон України «Про свободу совісті та релігійної організації» (1991 р.) через відносну давність ухвалення неспроможний дати відповіді на запити поточного моменту в конфесійному середовищі країни, входить у суперечність з іншими законодавчими актами, спонукає до використання адміністративних важелів при вирішенні складних проблем релігійно-церковного життя [18, с. 347].

Слід зазначити, що на теренах України функціонує близько 35 500 релігійних організацій, які представляють понад 50 різних деномінацій, напрямків, течій і сенсів [4, с. 1]. Причому ці цифри постійно збільшуються.

Отже, потребує суттєвої кореляції правове забезпечення державно-конфесійних відносин, на що наголошує значна кількість вітчизняних науковців, які опублікували низку праць з цього питання.

Варто відмітити, що частиною національного законодавства України є і чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такими документами є міжнародні договори про основні напрями співробітництва в гуманітарній сфері між Україною та іншими державами, в яких країни підтверджують свою повагу до прав людини і сприяють їх здійсненню. Також з метою поліпшення роботи з українською діаспорою та надання їй практичної допомоги в гуманітарній сфері у 1999 р. було утворено Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою [16].

З огляду на викладене можна стверджувати, що в Україні активізувався процес вироблення концептуальних положень на довгострокову перспективу гуманітарного розвитку, що надасть можливість визначити стратегію дій у здійсненні реформ на національному рівні, які потребує вітчизняне суспільство. Проте чинна система нормативно-правових актів не відповідає актуальним завданням розвитку вітчизняного суспільства на сучасному етапі, тому потребує перегляду, внесення змін до чинних законодавчих актів та доповнення новими актами в гуманітарній сфері.

Отже, головними напрямками державної політики в гуманітарній сфері на сучасному етапі має бути формування єдиного національного гуманітарного простору, визначення концептуальних положень та прийняття стратегії гуманітарного розвитку на довгострокову перспективу, а також перегляд й доповнення новими документами чинної системи нормативно-правових актів в усіх галузях гуманітарної сфери, які б відповідали актуальним завданням розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Бульба В. Г. Громадські гуманітарні ради як інструмент вдосконалення державної гуманітарної політики [Електрон. ресурс] / В. Г. Бульба, А. В. Меляков // Державне управління: удосконалення та розвиток : електр. наук. фахове видання Академії муніципального управління. – 2011. – № 3. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=262>.
2. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : монографія / за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2006. – 403 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін,

В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

4. Звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій. – 2011. – Форма 1. – 43 с.

5. *Здіорук С. І.* Пріоритети і перспективи гуманітарної політики Української держави / С. І. Здіорук, М. Т. Степико // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2 (19). – С. 37–48.

6. Конституція України [Електрон. ресурс] : [із змін. і допов.] станом на лютий 2012 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.

7. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (проект) / Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України ; за заг. кер. Віце-президента НАН України академіка НАН України В. М. Гейця. – К., 2011. – 56 с.

8. Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. Проект / Нац. ін.-т стратегічних досліджень // Стратегічні пріоритети. – № 3 (12). – 2009. – С. 11–30.

9. Концепції гуманітарного розвитку України [Електрон. ресурс] / Проект від 14 березня 2008 р. ; Нац. ін.-т стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>.

10. *Малиновський В. Я.* Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2005. – 240 с.

11. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.

12. *Петровський П. М.* Правові засади здійснення державної гуманітарної політики [Електрон. ресурс] / П. М. Петровський // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 2 (34). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2008_2/doc/2/08.pdf.

13. Про Громадську гуманітарну раду [Електрон. ресурс] : Указ Президента України від 2 квітня 2010 р. № 469. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/10775.html>.

14. Про Комісію з розроблення Концепції розвитку гуманітарної сфери України [Електрон. ресурс] : Розпорядження Президента України від 21 січня 2000 р. № 19/2000-рп. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/19/2000-%D1%80%D0%BF>.

15. Про утворення робочої групи з розроблення проекту Концепції розвитку гуманітарної сфери [Електрон. ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 березня 2002 р. № 95-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/95-2002-%D1%80>.

16. Про утворення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою [Електрон. ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. № 1100. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1100-99-%D0%BF>.

17. *Рубан Ю.* Концептуальні засади гуманітарного розвитку України: стратегічні пріоритети державної політики / Ю. Рубан // Стратегічні пріоритети. – № 3 (12). – 2009. – С. 5–10.

18. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – 528 с.

19. *Янукович В. В.* Україні буде прийнято Стратегію гуманітарного розвитку [Електрон. ресурс] / прес-служба Президента України В. Януковича. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/22982.html>.

Stepanko O. V. Normative legal supply of functioning and development of humanitarian sphere in Ukraine.

The effective normative legal documents system, which has been adopted to provide

functioning of humanitarian sphere of Ukraine, has been reviewed and the problems holding back its development have been defined. In this article the directions to improve the normative legal supply of this functioning sphere are submitted.

Key words: humanitarian sphere, state humanitarian policy, normative legal supply, Ukrainian national idea, culture, education, state religious relations.

Степанко А. В. Нормативно-правовое обеспечение функционирования и развития гуманитарной сферы в Украине.

Проанализировано действующую систему нормативно-правовых актов, принятых для обеспечения функционирования гуманитарной сферы в Украине, и определены проблемы, которые не дают ей развиваться. В статье предложены направления усовершенствования нормативно-правового обеспечения этой сферы деятельности.

Ключевые слова: гуманитарная сфера, государственная гуманитарная политика, нормативно-правовое обеспечение, украинская национальная идея, культура, образование, государственно-религиозные отношения.